

Александар Лаковић

СКАЗ О СУОЧЕЊУ И СА ПРОШЛОШЋУ И СА СОБОМ

Иван Негришорац, *Поџајник*,
„Филип Вишњић”, Београд, 2007.

Једна од карактеристика песништва Ивана Негришорца (1956), укључујући и његову најновију књигу *Поџајник* (осму књигу стихова по реду), јесте у обавезној и строго контролисаној иновацији у песничком поступку из књиге у књигу. Посебан је Негришорчев допринос не само у активном учешћу у неоавангардној бујици нашег песништва, него и у њеном свестраном тумачењу и приближавању читаоцима, што је и осведочио студијом *Леџиџимација за бескућнике* (1996). Његов даљи индивидуални развој текао је од једне специфичне варијанте неоавангардне поетике са снажним веристичким елементима, преко „песништва лома језика”, све до песама потакнутих духовним, религиозним и патриотским осећањима, као посебног одговора песникове високо моралне интуиције за муку, патњу и беспчасће додељеног нам времена (С. Радојчић), у којем доминирају заборав и отуђење, чак и од својих корена, што оправдава тематски повратак завичајном амбијенту и говору.

Дакле, и кад је књига песама *Поџајник* у питању, песник Негришорац поштује модернистички захтев да сваки песник, односно, свака

песничка књига мора бити нова, аутентична, другачија од претходне, посебног звука попут бруја пролећног лишћа у шуми, тако да се и овом пригодом сусрећемо са извесним иновацијама, када је реч о форми и изговору песниковог стиха, и када је реч о први пут временски и просторно конкретно омеђеној Негришорчевој књизи.

Новине у песниковом исказу могу се приказати кроз два податка. Први се огледа у композицији књиге, заснованој на суочавању, дијалогу и надпевавању два гласа – песниковог и беседниковог из песниковог завичаја. Наиме, књигу *Пошјајник* чине шест циклуса од седам монолошко-исповедних дугих дијалекатских песама слободног стиха, које припадају гласу Негришорчевог завичаја. Њему се супроставља, или га допуњује, песников глас у пролозима циклуса, јер сваком од шест циклуса претходи по једна дескриптивно-мисаона уводна песма, засебно издвојена и испевана у римованим и опкораченим, са цезуром, дистисима (пет их је од десет слогова, а само један од једанаест). И на крају књиге се, такође одвојена, налази епилошка песма „Уз Потајник” у форми сонета. Читаоцу се, на тај начин, намеће још један вид читања Негришорчевог *Пошјајника*, јер се и ових шест песама у дистиху могу издвојити и читати као засебан циклус (и њих уз епилошку има укупно седам), не само због форме, него и због садржаја и начина њиховог казивања. Ипак, из овакве архитектуре књиге стихова учавва се ауторова жеља да се умреже песме, да се изливају једна из друге, да се допуњују и проширују, да комуницирају међусобно, али и да се семантички усложњавају.

Док је овакав распоред књиге мање изненађујућ, читаоци заиста нису очекивали сказ, и то дијалекатски (осим у прологу и у уводним песмама испред циклуса), и то ијекавски, са свим очуваним локалним правописним варијететима (читај – особеностима, а не грешкама), као и са засебном иновативношћу у употреби тзв. умекшаног гласа *ш*, које је аутор графички обележавао гласом *с* и апострофом изнад њега (сенка, сутра, секира, председник), што илуструје песникову намену да нам верно представи атрибуте, не само завичајног говора, него и вековима провераваног, наслеђеног начина размишљања и живљења. Али, мора се поменути, да је језик песника ословљен као дијалекатски у исти мах и говор историјског времена из деветнаестог века, који је Вук тек увео као српски књижевни језик. Таквим поступком, песник је спојио време, простор и поетски исказ, брижљиво негујући језичку и тематску тензију (М. Пантић), засновану на сагласности.

Заправо, дијалекатски говор *Пошјајника* условила је и „нова” песничка тематска, временска и просторна усредсређеност. Наиме, упамћена збитија и монолошке исповести датирају из деветнаестог и двадесетог века, и то на простору данашњег Драгачева, пре свега, затим Чачка и Тополе, са повременим досезањима и до аустроугарских

и немачких територија, али су увек приповедачи наши преци, од којих су поједини и значајне историјске личности, а поједини обични сељани, способни и мудри да беседе. У микросредишту су, дакле, топоними, флора, фауна, фолклор, предања и амбијент, преузети из драгачевског краја. Као потврда песникове преокупације прошлости, као доминантом књиге, јесте и ликовност књиге, јер је и на њеним корицама „Грб на конаку господара Јована Обреновића у Чачку, рад Јанка Михаиловића Молера, 1835”, иначе, запаженог актера *Поџајника*.

Да песников повратак у завичај, и у прошлост, није само још један песнички искорак Ивана Негришорца, већ је раван повратку у себе и откривању нових могућности, којих смо се сви ми добровољно одрекли односно које смо изневерили, а не знамо јесу ли и изневерени изневерили нас („Ако смо издали/ Језик, хоће ли и он/ Издати нас”), додатно илуструју и стихови из почетне пролошке песме *Низ Поџајник*:

Тамни вилајет̄и жишком ме кре̄и.

*Поџајном с̄иазом, низ све̄илос̄и, ко с̄иих,
Грунух, изнова рођен*

док се допуњујући разлог значаја тог повратка, као и разлога останка у њему, богатом и исцелитељском потенцијом, а затим и његовог преображаја у стихове, читује у истој песми:

*Овде би мо̄го све дрӯго бӣи,
Са свим ш̄ӣо ниси можеш се слӣи*

Након оваквих стихова очигледно је да песниково суочавање са прошлосту, и родним крајем, истовремено је и суочавање са собом („стрешим ... у молитви какав ћу се самом себи појавити”), односно препознавање себе у прошлости („Остало је име. А име/ Увијек остале. И кад памћење/ У пра се здроби”), и откривање прошлости у себи („Има ли крви у нашим венама/ Да споји нас са далеким звездама/ што пламте жестоком жеравицом коју, понекад, препознамо”), као и преиспитивање смисаоности досадашњег живота, али и признање губитка извесних колажних есенција из сопствености, на које нам песник оправдано и претећи скреће пажњу, као и на заборављена и изневерена строга морална правила опхођења приликом повратка у свој родни амбијент, као што је то у почетној песми „Низ Потајник”:

*Уђеш ли, лаком, макар за ѿрен,
Пос̄иаћеш ш̄ишмиш, ѿуж, авей̄на сен.*

*Јурнућеи г̄роїлом и г̄ришеи свој реї.
Виђеће око, ал змијски си слей.*

*Кад крочих, једном, у їеишки сурдук,
Душа се з̄ужва ко лоза, ја̄лук.*

Поред пејзажних слика (идиличних на пример: „Буду, тако, јутра кад облаци све прекрију ... То анђели скупили су пену, / Од те пене прапостање крену” и „Тренутака има кад небеса / Земљи приђу”) и медитација о прошлости и завичају („Зашто сада исто // То извориште не гаси нас више, / Већ душа пије шта донесу кише”) углавном испеваних у дистисима, значајан део књиге чине дуже песме-исповести, слободног стиха, у којима се упамћено и, на први поглед, обично и свакодневно претаче у књижевну форму. Наиме, Негришорчеви приповедачи су прота Јанко Молер (у више наврата), игуман Нићифор, Јован Цвијић, Сима Тројановић, срески капетан Милован, али и локалне *знамениїо-сїи* као што су манити Вељо, турски калауз Петар, Симеун Звркета, баба Стана, зидар Ђунисије, општински биљежник Миљко, али и бројни песникови преци и рођаци Станићи (Сретен, Настас, Драгиша, Иван, Милан, Светозар, Драгутин). Често су актери песме и Карађорђе, Вук, кнез Милош, Петар Молер, али у њихово име говоре помињани расказивачи, који су истовремено и мудраци и маштовити драгачевски сведоци и хроничари, чији је сказ користио наивност предрасуда, разбарушеност народне фанстастике, језгровитост и дубину говора, који тек умрежени успевају и другачије и дуже да звуче и значе. Негришорац је, иначе и раније, свој песнички текст, од наслова до последњег стиха, обележавао и развијао кроз постепену семиолошку напетост, коју опредељују стихови између њих (М. Орлић).

О чему нам казују Негришорчеви сказитељи и расказитељи довољно сведоче сами наслови његових песама, док се тематски калейдоскоп читаве књиге очитује у насловима циклуса. Први циклус носи значењску сликовитост самог повратка, како и доликује (*Царском џагом*), други и трећи (*Ђурђевданска каї* и *Осмех младог Самарјанина*) испуњавају упознавање са духом и памћењем родног поднебља, док четврти, пети и завршни шести (*Расїправе о огњишїу*, *Разг̄радња куће* и *Исїорија їейела*) самим својим именима убедљиво доносе и основу и интонацију песникових промишљања и порука.

Још једна битна одлика Негришорчевог расказа, у лику завидне значењске равни и контекстуалне умрежености, уочава се у узајамном односу наслова циклуса и наслова њихових уводних песама. Циклусима *Ђурђевданска каї* и *Осмех младог Самарјанина* претходе песме у дистисима у чијим су именима речи *Осоје* (брдо у завичају) и *Пролеће*. Испред циклуса *Разг̄радња куће* је „Јесен у Мекотама”, док завршни

циклус *Историја њејела* појашњава и отвара „Студенац”. Овакав међуоднос имена епилошких песама и самих наслова циклуса упућује на још један могући вид читања Негришорчевог *Поџајника*. Наиме, уводне песме и песме унутар циклуса, као две особене групације, исписане се у два различита облика и језика, које воде порекло из два различита времена, што их доводи у дијалогски контраст односно у својеврсно надшевање, наравно, уз игрива прожимања заједничким значењским сегментима.

Да се циклуси састоје од организованих семантичких разгледница у чијој бити су обични, непретенциозни, али препознатљиви и заједнички нам, догађаји који више скупа, мање појединачно, дочаравају и изграђују песникову рецепцију дела његове сопствености, упечатљиво илуструју неочекивано, али оправдано дуги и сводни наслови: „Бед први пут шиље унука, с чезама, на пијацу у Чачак”; „Млада мајка врбама шапуће како је дијете и душу своју спасла у мутној Морави”; „Турски калауз Петар Илић вали се како открива српске збјегове”; „Прота Јанко приповиједа како је скончао његов стриц Петар Молер”; „Књазу Милошу доушник јавља какав је гад Симеун Звркета”; „Јанко Молер у Карађорђевој цркви, у Тополи, слика милосрдног Самарјанина”; „Баба Стана казује унуцима како је спасла имање”; „Ранко Тајсић, манит, у Пуову, чека смрт на вечеру”; „Срески капетан Милован, из Тијања, на самрти призива мртвог дрводељу Симана”; „Професор Цвијић саветује младог Ердџановића пре поласка на терен у лето 1898”; „Миломир, звани Трумба, казује о својој вештини”; „Настас Станић, на стогу сијена, загледан у ноћни августовски свод”; „Чича Миле Јоваш, на трonoшцу, прстима пребире косу и тешке мисли”; „Општински биљежник Миљко слуша шта му шапуће дубока ноћ понад Потајника”. Да садржај свих Негришорчевих песама комуницира не само са својим временом, већ и са нама, сведоче нам бројни примери. У песми „Прота Јанко Молер моли се богу под мртвим Симеуном, шест недјеља на точку распетом Негришорчева, од протe Молера преузета, молитва”: „Праштај нам,/ Боже,/ Кад брат брату и јунак јунаку/ Праштајти не умије” актуелна је и данас, због чега је један од усуда нашег националног корпуса.

Пример ефектног занеобичавања и семантичког продубљивања једног сасвим обичног догађаја јесте у песми „Зидар Ђунисије ослушкује шта му шапуће кућа протe Јанка Молера”, у којој се разградња куће и преношење „грађе на друго мјесто” претварају у разградњу сопства („кућа обаљује мене, а ја јој ништа не могу”) и у однос према завичају и памћењу:

... *А јаком,*

Сазнак: у њемеље њене, кажу стјарци, узидан бијаше

*Камен са зајисом. А ја га никад не нађок,
Не однесок га цркви на освећење и ојросі
Моје зрешне душе. И зајо, и сад ми, у увейіма,
Нејресіано шумори, брбори
И шајуће све оно шіо не јоірудик се,
На вријеме, да сазнам. И іакав, неук,
Починик зло овој кући*

Носталгична поређења, прошлог и данашњег, казује нам „Драгутин Светозарев, о Ђурђицу” који „уз кандило,” асоцијативно „разматра питање кућног огњишта”, цикличног тока, и данас важеће, у троделној песми „Мали прилог историји државе и права”:

*Док смо живјели
У кућерку о коме сви смо
Бринули, нико од оішіеџ добра
Себи намицо није! А у раі се, синко мој,
О свом руву и круву шило: у іјешадију
С оіанима својим, у коњицу
С хогаіом својим, у арішљерију
С вочићем својим! И раіова је било,
И побједа свакојакије о којима се іјеваіи могло.
А кад се силни народ
Окуіи у кућерину која јосіа свачија и ничија,
Мало је ко брино шіо су зидови руини,
ћерамида разбијена а венчаница
Трула. Сви сіадоше да јоіражују
И шіо јесіе и шіо није њиво.
Нико да іринесе.*

У песми „Мртви Симан Звркетић подучава синовца дунђерском послу” пример фантастике из почетних стихова („У сваком дрвету, још док у забрану/ Бива, живе мали дуови/ Који одлучују у шта ће се даска претворити/ Кад судњи час дође”) преко мистичности „дунђерског посла” („кад даску, суву,/ У руке узмеш, тад мнозина гласова почне да бруји./ А ти чујеш ријечи: трпеза, трножац ... И из тије гласова/ Одабрати мораш онај који који најљепше звучи/ И који изговарају дуови дашчане мезгре”) претварају у праву поуку („све се наоди у тишини коју вазда слушати ваља”).

Иначе, тишина је једна од кључних тачака Негришорчеве књиге песама, која се често садржи у надреалним и зачудним сентенцама („окован іишином у којој іразнина оіојно мирише”, „Ал кад чујем: икона,/ Царске двери, дуборез иконосіаса,/ Ја се сав у іишину іре-

творим”, „само шутиња/ Достиојна јести најдубље/ Речи”) и заслужује засебну анализу и тумачење. Сем тога, атмосфера тишине, чекања и „спремања за починак” у сагласју су са песниковим *Потајником*, као и са самим значењем те речи уопште (као и речи *потајница*), који се, првенствено, у нашем језику, по искуству *Речника српскохрватскога књижевног језика* односи на неколико појмова и садржаја: *оно што је скривено, невидљиво; чуван у тајности; тајно скривено (скривница); скривено место за тајна састанјања; чак и потајна слижара потграничне службе у време епидемије куће (и других болести народа и појединаца – додајем); онај што мучки пада*. Међутим, квалитет посебности и асоцијативности, условно везани за Негришорчев *Потајник* су два следећа објашњења: *мотрићел на људе из потаје* и *извор који повремено пресушује*.

У песми „Опроштајни диптих” Негришорчев сказивач „Милан Ђ. Станић, краљевачки прота, своди са собом рачуне” и објашњава сам наслов књиге:

*Ево, на пут ваља кренути,
Све тамо, до Потајника,
Где смењују се живи и мртви,
У чуваркућу Твој вајати, на зрнци соли,
Да преобразим се. Јесам ли
Довољно ситан
За огромни Твој дар,
Господе,*

као и у завршној епилошкој песми „Уз Потајник”: „За руку повела ме сенка/ У шуму, у хладне страсти ... До лога, грбног минута”.

Зато, у контексту појашњења Негришорчевог *Потајника* може се закључити да је тај исконски позив на повратак у родни амбијент и прошлост, истовремено и сушта потреба за повратком у себе и у свој прволики ипостас, док је још увек време, да се препознају песник и завичај, један у другоме.

